

Ks. Józef Stala

PAT, Tarnów

Elżbieta Osewska

UKSW, Warszawa

DZIAŁANIA WYCHOWAWCZE W KATECHEZIE

Katecheza zawsze była związana z wychowaniem, a jej funkcję wychowawczą podkreślały zarówno katechetyczne dokumenty Kościoła jak i publikacje katechetyków. Zagadnienie wychowania w katechezie zostało podjęte między innymi w ogłoszonej w 1979 r. Adhortacji apostolskiej Ojca Świętego Jana Pawła II do biskupów, kapłanów i wiernych całego Kościoła katolickiego o katechizacji w naszych czasach *Catechesi tradendae*. Jan Paweł II, którego 30. rocznicę wyboru na stolicę Piotrową właśnie przeżywaliśmy 16. października 2008 roku, podkreślał, że „katecheza jest wychowaniem w wierze dzieci, młodzieży i dorosłych, a obejmuje przede wszystkim nauczanie doktryny chrześcijańskiej, przekazywane na ogół w sposób systematyczny i całościowy, dla wprowadzenia wierzących w pełnię życia chrześcijańskiego. To nauczanie obejmuje wiele elementów pasterskiej posługi Kościoła, które mają z katechezą coś wspólnego, albo ją przygotowują, albo z niej wypływają, chociaż ona nie jest z nimi całkowicie związana” (CT 18). Akcent na znaczenie wychowania w katechezie kładli także polscy katechetycy: ks. prof. Jan Charytański¹, ks. prof. Władysław Kubik², ks. prof. Mieczysław Majewski³, ks. prof. Jerzy Bagrowicz⁴, ks. prof. Janusz Mastalski⁵, którzy podkreślali znaczenie procesu wychowania do wiary dojrzałej.

W prezentacji tematu: „Działania wychowawcze w katechezie” zostaną rozpatrzone następujące zagadnienia: rola i znaczenie katechety jako wychowawcy, zasady, treści i środki wychowania oraz wychowanie a jednostka katechetyczna. Ponieważ każde działanie wychowawcze jest bezpośrednio

---

¹ Por. J. Charytański, *Cele katechezy*, w: *Teoretyczne założenia katechezy młodzieżowej*, R. Murawski (red.), Warszawa 1988, s. 152.

² Por. W. Kubik, *Zarys dydaktyki Katechetycznej*, Kraków 1990, s. 70-72.

³ Por. M. Majewski, *Antropologiczna koncepcja katechezy*, Kraków 1995, s. 161-167; M. Majewski, *Propozycja katechezy integralnej*, Łódź 1978, s. 89.

⁴ Por. J. Bagrowicz, *Edukacja religijna współczesnej młodzieży. Źródła i cele*, Toruń 2000, s. 168.

⁵ Por. J. Mastalski, *Zarys teorii wychowania*, Kraków 2002.

związane z osobą wychowawcy i wychowanka potrzebne jest najpierw odniesienie do katechety jako osoby uprawnionej, ale jednocześnie zobowiązanej do podejmowania działania wychowawczego.

I. ROLA I ZNACZENIE KATECHETY JAKO WYCHOWAWCY

Katecheza, która jest nie tylko nauczaniem podstawowych prawd wiary, ale również wprowadzeniem w rzeczywistość chrześcijańską i głoszeniem orędzia Bożego oraz formowaniem postaw chrześcijańskich nie mogłaby być określona jako katecheza, gdyby zabrakło w niej wychowania i to nie wyłącznie w wymiarze religijnym, lecz integralnego wychowania całego człowieka.⁶ Wychowanie wiąże się ściśle ze wspieraniem i współpracą z katechizowanym w jego ludzkim i chrześcijańskim rozwoju.⁷ Osiągnięcie zaś celu wychowania w katechezie, czy to w płaszczyźnie naturalnej, czy nadprzyrodzonej, wymaga stworzenia atmosfery otwartości, zaufania, prawdy, szczerości, odpowiedzialności i dialogu.⁸ Odpowiada to współczesnym metodom wychowania, które opierają się na komunikacji i dialogu.⁹ Ponieważ nadrzędnym celem katechezy jest rozwinięcie pełnej, czynnej i żywej wiary¹⁰ (por. CT 20), stąd wychowanie do wiary polega nie tylko na przekazywaniu i przyswojeniu wiadomości, lecz ma na celu odkrywanie jej i dynamizowanie.¹¹

Nasze doświadczenie podpowiada, że nie można sobie zatem wyobrazić dobrego katechety, który nie byłby równocześnie dobrym wychowawcą. Choć formalnie katecheci nie powinni pełnić funkcji wychowawczej jednej klasy, jednak wychowują wszystkich powierzonych im katechizowanych. Potwierdzenie naszych spostrzeżeń znajdujemy w dokumentach Kościoła, które akcentują rolę wychowawcy właśnie jako podmiotu wychowania.¹²

⁶ Por. P. Tomasik, *Katechetyka fundamentalna*, w: *Historia katechezy i katechetyka fundamentalna*, J. Stala (red.), Tarnów 2003, s. 246-271.

⁷ Por. S. Dziekoński, *Rozwój wychowawczej myśli Kościoła na przestrzeni ostatnich wieków*, Warszawa 2004.

⁸ Por. J. Bagrowicz, *Katecheza jako wychowanie*, *Horyzonty Wiary* 7 (1996) 3, s. 44-47.

⁹ Por. J. Tarnowski, *Jak wychowywać?*, Warszawa 1993; J. Tarnowski, *Próby dialogu z młodymi. Prekatecheza egzystencjalna*, Katowice 1983; J. Tarnowski, *Siedem lat dialogu*, Katowice 1986.

¹⁰ Por. J. Charytański, *Cele katechezy*, dz. cyt., s. 44; J. Gallagher, *Guidelines*, London 1986, s. 17-23; J. Arthur, S. Gaine, *Catechesis and Religious Education in Catholic Theory and Practice*, w: *Research in Religious Education*, L. Francis, W. Kay, W. Campbell (red.), Leominster 1996, s. 336-338.

¹¹ Por. M. Majewski, *Przekaz wiary nowemu pokoleniu*, w: *W służbie człowiekowi. Studium duszpastersko-katechetyczne*, Z. Marek (red.), Kraków 1991, s. 44; R. Czekalski, *Katecheza komunikacją wiary*, Płock 2006, s. 64-70.

¹² Por. *Przesłanie dokumentów katechetycznych Kościoła w Polsce*, S. Dziekoński (red.), Warszawa 2003; A. Rynio, *Integralne wychowanie w myśli Jana Pawła II*, Lublin 2004; *Katecheza w Kościele i dla Kościoła*, R. Czekalski (red.), Płock 2006; *Katechetyka i katecheza u progu XXI wieku*, A. Kiciński (red.), Poznań 2007; E. Osewska, J. Stala, *Catholic School. Polish perspective*, *Rivista Lasalliana* 75 (2008) nr 2, s. 241-246.

Pojawia się tutaj dość istotna kwestia do wyjaśnienia. Bowiem np. we wskazaniach dotyczących tegorocznych tzw. „Dni katechetycznych” odbywających się w diecezji tarnowskiej, podkreślono następujące aspekty wychowawczych zadań katechety: katecheta jako formator, katecheta jako wzór wiary, przewodnik, mistrz oraz predyspozycje potrzebne w pracy katechetycznej i wychowawczej.¹³ Jest to prawdziwe, jednak w ujęciu dokumentów przedsoborowych, w których wychowawca był ukazywany jako mistrz, formator, od którego uczeń całkowicie „zależał” i był mu posłuszny.¹⁴ W dokumentach Kościoła od Soboru Watykańskiego II przedstawia się wychowawcę raczej jako kogoś, kto współpracuje z wychowankiem, wspomaga jego osobisty rozwój i przyczynia się do jego integralnego rozwoju.¹⁵ Natomiast mocno akcentuje się aktywność wychowanka, który jest jedynie pobudzany przez działanie wychowawcy. Wychowanie staje się zatem relacją interpersonalną między wychowawcą a wychowankiem w kontekście otaczającego środowiska, można zatem wskazać na znaczącą linię: wychowanek – środowisko – wychowawca.¹⁶

Dokładnie zaprezentował to zagadnienie ks. prof. dr hab. Janusz Mastalski w swoim wykładzie, wygłoszonym w dniach 27-29 sierpnia 2008 roku w Tarnowie i w Nowym Sączu podczas tak zwanych kongregacji katechetycznych dla katechetów diecezji tarnowskiej. Ks. profesor J. Mastalski wskazał właśnie na twórczego nauczyciela, a więc i katechetę, który winien być dla ucznia wzorem osobowym, opiekunem, twórcą, autorytetem, informatorem, terapeutą, przyjacielem, nauczycielem, który winien wchodzić z uczniem w relacje: mistrz – nauczyciel, ale jako podpowiadający, dialogujący. Katecheta jako wychowawca winien zatem charakteryzować się mądrością, cierpliwością, otwartością, a zarazem stałością i konsekwencją, aby towarzysząc młodemu człowiekowi pomagał mu w osiąganiu jasności decyzji, umacnianiu woli i konsekwentnej realizacji dokonanych wyborów opartych na prawdzie, wolności, miłości i ofiarności.¹⁷

Przedstawione powyżej opinie wykazują na rozwój problematyki dotyczącej roli wychowawcy w wychowaniu. Dostrzeżone różnice można wyjaśnić dokonującymi się zmianami w samej koncepcji wychowania, których ślady znajdujemy w dokumentach Kościoła. Współcześnie we współpracy między wychowankiem a wychowawcą dużą rolę przypisuje się samemu

---

¹³ Por. *Dni katechetyczne, wskazania i uwagi*. Wydział Katechetyczny Kurii Diecezjalnej w Tarnowie, Tarnów 2008, s. 1.

¹⁴ Szerzej por. S. Dziekoński, *Wychowanie w nauczaniu Kościoła od XIX w. do Soboru Watykańskiego II*, Warszawa 2000.

¹⁵ Por. *Wychowanie chrześcijańskie. Między tradycją a współczesnością*, A. Rynio (red.), Lublin 2007.

¹⁶ Por. M. Majewski, *Ewolucja odnowy wychowania religijnego*, Roczniki Teologiczno-Kanoniczne 27 (1980) 6, s. 40. Szerzej por. *Szkolne interakcje zaburzające skuteczne wychowanie*, Kraków 2005; J. Mastalski, *Zarys teorii wychowania*, Kraków 2002.

¹⁷ Por. J. Mastalski, *Rola wychowawcza katechety w szkole XXI wieku*, *Currenda* 158 (2008) nr 3, s. 413-421.

wychowankowi, wskazując na wartość jego osobistej decyzji (por. DWCH 1). Bardziej dowartościowuje się jego wysiłek w kształtowaniu własnego życia oraz całej rzeczywistości, która go otacza (por. DWCH 1-2). Dlatego katecheta jako wychowawca musi umieć uważnie odczytywać znaki czasu, aby dostrzegać pojawiające się wartości, które pociągają wychowanków adekwatnie do ich poziomu rozwojowego.¹⁸ W ten sposób ukaże to, co ma również istotne znaczenie dla samych wychowawców – szacunek wobec duszy i ciała wychowanka.¹⁹

II. ZASADY, TREŚCI I ŚRODKI WYCHOWANIA

Warto przypomnieć, iż działania wychowawcze katechety, wpływają z podstawowych zasad, na jakich są oparte. Powyższe zasady określają również treści i środki wychowania. Zazwyczaj wskazuje się na cztery główne zasady wychowania chrześcijańskiego: chrystocentryzmu, moralizmu, personalizmu i humanizmu chrześcijańskiego. Ponieważ całość wychowawczego działania katechetycznego wypływa z Chrystusa i do Chrystusa prowadzi, pierwszą z nich jest zasada chrystocentryzmu, która ujawnia głównie w postulatach wychowania religijnego oraz doskonalszego poznawania i miłowania Boga, zawartych w ideale wychowania.²⁰

Z chrystocentryzmu wynika zasada moralizmu Chrystusowego, opierająca się na prawdzie i miłości, sprawiedliwości i świętości, duchu wolności. Zakłada ona w procesie wychowania przyjmowanie wartości moralnych przez osobisty wybór oraz zgodnie z prawidłowo ukształtowanym sumieniem.

Kolejną znaczącą zasadą jest zasada personalizmu chrześcijańskiego, która respektuje wolność jako cel, akceptuje prawa i godność człowieka jako osoby ludzkiej. Personalizm pedagogiczny wskazuje na harmonię między prawami jednostki a społeczeństwa. Ukazuje człowieka jako osobę ludzką stworzoną przez Boga, wolną i pozostającą w relacji z Nim i dążącą do samourzeczywistniania się w procesie samowychowania poprzez panowanie nad naturą i służbę drugiemu człowiekowi. Dlatego w personalizmie pedagogicznym wychowanie jest prezentowane jako ułatwienie wychowankowi wszechstronnego rozwoju jego osobowości poprzez angażowanie jego aktywności.²¹

¹⁸ Szerzej por. *Wychowanie dzieci w wieku przedszkolnym*, E. Osewska, J. Stala (red.), Tarnów 2005; *Wychowanie ogólne, cz. II: Wychowanie religijne i katecheza*, J. Stala (red.), Tarnów 2006; *Wychowanie młodzieży w średnim wieku szkolnym, cz. I: Wychowanie ogólne, cz. II: Wychowanie religijne i katecheza*, J. Stala (red.), Tarnów 2007; *Wychowanie młodzieży na poziomie szkół ponadgimnazjalnych, cz. I: Wychowanie ogólne, cz. II: Wychowanie religijne i katecheza*, J. Stala (red.), Tarnów 2007.

¹⁹ Szerzej por. S. Chrobak, *Koncepcja wychowania personalistycznego w nauczaniu Karola Wojtyły – Jana Pawła*, Warszawa 1999, s. 56.

²⁰ Por. S. Kunowski, *Teologia a potrzeby pedagogiki katolickiej*, Ateneum Kapłańskie 51 (1959) nr 300-302, s. 243; S. Kunowski, *Podstawy wychowania duszpastersko-katechetycznego*, *Katecheta* 6 (1962) 30, s. 210-211.

²¹ Por. Z. Marciniak, *Zarys historii wychowania*, Warszawa 1978, s. 159.

Z zasadą personalizmu związana jest ściśle zasada humanizmu chrześcijańskiego. Podkreśla ona społeczną naturę człowieka, która potrzebuje wsparcia od innych ludzi, a jednocześnie ma im służyć.²² Wszystkie cztery zasady: chrystocentryzmu, moralizmu, personalizmu i humanizmu chrześcijańskiego, wspólnie ustawiają wychowanie chrześcijańskie w kierunku realizacji podwójnego celu: nadprzyrodzonego odnoszącego się do zbawienia oraz ziemskiego wskazującego na doczesne dobro człowieka i wspólnoty. Bowiern zgodnie z nauczaniem soborowym Kościoła „Prawdziwe wychowanie zdąża do kształtowania osoby ludzkiej w kierunku jej celu ostatecznego, równocześnie do dobra społeczności, których człowiek jest członkiem i w których obowiązkach, gdy dorośnie, będzie brał udział” (DWCH 1).

Katecheta, jakkolwiek jest zobowiązany do odpowiedzialnej pomocy w osobowym rozwoju katechizowanego nie może zapominać, że ostatecznym celem katechezy jest doprowadzenie do życia wiarą i głębokiej wspólnoty z Bogiem. W wychowaniu należy położyć nacisk na pogłębianie formacji chrześcijańskiej, która powinna iść przede wszystkim w trzech kierunkach: wychowania pełnej świadomości wiary, żywej więzi ze wspólnotą Kościoła, powiązaną ze wspólnotą społeczną i ogólnoludzką oraz wychowania do świętości.²³

Wspieranie chrześcijańskiego rozwoju wychowanek ma być szczególnie bliskie katechecie, gdyż Kościół, otwierając się na różne środki umożliwiające wypełnianie powierzonego mu wychowawczego posłannictwa, na pierwszym miejscu stawia katechezę. Pogłębia formacja chrześcijańska, prowadząca chrześcijanina do osiągnięcia doskonałości, która dokonuje się przede wszystkim przez katechezę, wymaga realizacji szczegółowych zadań: wychowania biblijnego, liturgicznego, modlitewnego, maryjnego, moralno-społecznego (w tym troska i szacunek wobec życia), apostołsko-misyjnego i ekumenicznego.

Wychowanie biblijne ma ogromne znaczenie w procesie wychowawczym katechezy, ponieważ słowo Boże nie jest tylko opisem Objawienia, ale jest zawsze związane z rzeczywistością zbawczą, wzywa do przemiany i nowego życia. Zaś bohaterzy biblijni i sytuacje, w których się znajdują wskazują z jednej strony na wzory wychowawcze, z drugiej na realizm wychowawczy Boga w procesie formowania swego ludu.²⁴ Z kolei liturgia jako źródło i cel życia chrześcijańskiego stanowi umocnienie katechizowanych na drodze kształtowania postaw chrześcijańskich. Podczas liturgii dokonuje

---

²² Por. S. Kunowski, *Podstawy wychowania duszpastersko-katechetycznego*, dz. cyt., s. 212.

²³ Por. S. Kunowski, *Problemy wychowania chrześcijańskiego*, *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne* 18 (1971) 3, s. 166-167.

²⁴ Szerzej por. A.E. Klich, *Pismo Święte w polskiej katechezie posoborowej*, Kraków 2005; *Biblia w katechezie*, J. Kochel, J. Kostorz (red.), Opole 2005; S. Haręzga, *Biblia w Kościele*, Kraków 1998; Z. Marek, *Biblia w katechetycznej posłudze Słowa*, Kraków 1998; K.J. Wawrzynów, *Biblia w nauczaniu szkolnym*, Lublin 1993; A. Długosz, *Katechetyczne przesłanie znaków Starego Testamentu*, Kraków 1994, s. 35; D. Sullivan, J. Gallagher, R.E. *The Primary Years. Promise and Potential for the Way Ahead*, London 1990, s. 64-66.

się uświęcenie człowieka i uwielbienie Boga, jednak łaska przemieniająca człowieka w liturgii, a szczególnie podczas celebracji i przyjmowania sakramentów²⁵, wymaga od niego odpowiedniego usposobienia ze strony wiernego, co jest wcześniej związane z kształtowaniem odpowiedniej postawy liturgicznej.²⁶

Wychowanie modlitewne wdraża katechizowanego nie tylko do modlitwy indywidualnej, ale również wspólnotowej, a zwłaszcza podejmowanej we wspólnocie liturgicznej Kościoła.²⁷ Wychowanie maryjne opiera się uznaniu miejsca i roli Maryi w historii zbawienia i naśladowaniu Jej cnót, jednak zawsze prowadzi do poznania, kochania i wielbienia Chrystusa oraz świętości.²⁸

Wychowanie moralno-społeczne winno pobudzać wychowanka do decyzji i działań zgodnych z prawidłowo ukształtowanym sumieniem, otwartości na służbę wobec bliźniego, a zwłaszcza na szacunek wobec każdego życia, zwłaszcza najstarszego i najbardziej zagrożonego.²⁹ Do apostołstwa należy wychowywać katechizowanego od samego początku, przede wszystkim przez umożliwienie mu podejmowania uczynków miłości i miłosierdzia oraz prezentowanie wzorów osobowych świętych i błogosławionych. Natomiast wychowanie do apostołstwa zachęca wychowanka do kontaktu z innymi ludźmi bez względu na ich kulturę, wyznanie, czy religię. Tym samym inicjuje wychowanie ekumeniczne, otwarte na poszukiwanie jedności między chrześcijanami dzięki prawdzie, dialogowi i miłości chrześcijańskiej.³⁰

III. WYCHOWANIE A JEDNOSTKA KATECHETYCZNA

Wychowanie religijne jest częścią szeroko rozumianej formacji ludzkiej. Rozwijanie ludzkich wartości staje się więc jednym z zadań katechezy, w której praca wychowawcza powinna być skierowana między innymi na

²⁵ Szerzej por. *Dzisiejszy bierzmowany. Problemy i wyzwania*, J. Stala (red.), Kielce 2005; *Dzisiejsze aspiracje katechezy rodzinnej. Problemy i wyzwania*, J. Stala (red.), Kielce 2005; T. Balewski, *Sakrament pokuty i katecheza*, Warszawa 2000; *Eucharystia – pokuta i pojednanie w katechezie. Problemy i wyzwania*, J. Stala (red.), Kielce 2007; J. Stala, *Familienkatechese in Polen um die Jahrhundertwende. Probleme und Herausforderungen*, Tarnów 2008.

²⁶ Por. A. Hajduk, *Katecheza i liturgia*, Kraków 1999; *Celebracje w katechezie*, S. Kulpaczyński (red.), Lublin 1999; J. Charytański, *W kręgu zadań i treści katechezy*, dz. cyt., s. 84; C. Dooley, *Mystagogy: a Model for Sacramental Catechesis*, w: *The Candles are Still Burning*, M. Grey, A. Heaton, D. Sullivan (red.), London 1995, s. 58-69.

²⁷ Por. S. Kulpaczyński, *Katechetyczna dydaktyka modlitwy*, Lublin 1989; *Modlitwa w katechezie*, S. Kulpaczyński (red.), Lublin 2002; E. Gołąbek, *Modlitwa młodzieży*, Wrocław 2006; D. Sullivan, J. Gallagher, R.E. *The Primary Years. Promise and Potential for the Way Ahead*, London 199, s. 58-63.

²⁸ Szerzej por. M. Zając, *Katecheza maryjna w Polsce w latach 1905-2005*, Lublin 2006.

²⁹ Szerzej por. Z. Marek, *Podstawy wychowania moralnego*, Kraków 2005; E. Osewska, *Formacja moralno-społeczna*, w: *Wychowanie dzieci w wieku przedszkolnym*, J. Stala, E. Osewska (red.), Tarnów 2005, s. 275-289.

³⁰ Szerzej por. H. Wrońska, *Katecheza a małe grupy szkolne i parafialne. Studium pastoralno-katechetyczne*, Lublin 2007; Ch. Jamison, D. Lundy, L. Poole, *To live is to change. A way of reading Vatican II*, Chelmsford 1995, s. 82-89.

pełny i integralny rozwój człowieka³¹ (por. EV 97). W tym kontekście każda jednostka katechetyczna nie może być ukierunkowana wyłącznie na cele dydaktyczne, ale również na wychowawcze i inicjacyjne. Wymaga to od katechety dobrego, perspektywicznego myślenia i przewidywania, co jest niezbędne w długotrwałym procesie współtowarzyszenia wychowankowi na drodze rozwoju osobowego i religijnego. Poszczególne jednostki katechetyczne nie mogą być od siebie oderwane, ale ich poszczególne cele muszą układać się w jeden główny, systematycznie realizowany cel wychowawczy, prowadzenie katechizowanego do doskonałości na miarę pełni Chrystusowej. Niewiele pomogą pojedyncze, spektakularne akcje, jeśli zabraknie takiego całościowego spojrzenia. Stąd ważne, by katecheta przygotowując plany dydaktyczne i wychowawcze na dany rok szkolny napisał najpierw cele kierunkowe, a potem szczegółowo i konsekwentnie w poszczególnych jednostkach realizował je przez jasno określone wymagania. Z tego powodu nie wystarczy zapisać w celach jednostki metodycznej rozwój wiary ucznia, ponieważ to jeszcze niczego konkretnego nie oznacza. Niezbędne jest wyraźne doprecyzowanie, w jaki sposób w konkretnej jednostce uczeń będzie angażował się w rozwój swojej wiary. Dlatego u podstaw dobrej jednostki metodycznej znajdują się dobrze określone wymagania stawiane uczniowi.³²

We wspomnianych wskazaniach dotyczących tegorocznych tzw. „Dni katechetycznych” postawiono także pytanie: „w którym momencie podczas katechezy mamy do czynienia z elementami wychowawczymi?”³³ Warto zatem zastanowić się, w którym momencie podczas katechezy mamy do czynienia z procesem wychowawczym? Podczas modlitwy? Podczas zwykłego czy uroczystego czytania Pisma Świętego? Podczas wspólnego śpiewu pieśni? Podczas pracy w grupach? Podczas zapisywania notatki? A może podczas sprawdzania listy obecności? Czy może wtedy, gdy katecheta popełnia jakiś błąd, np. spóźnia się na lekcję?...

Warto zatem postawić zupełnie inne pytanie: w którym momencie katechezy nie mamy do czynienia z procesem wychowawczym?... Odpowiedź wydaje się prosta: nie ma takiego momentu! Bowiem wszystko, co dokonuje się podczas katechezy ma wartość wychowawczą albo niestety antywychowawczą i to zarówno działania zaplanowane przez katechetę jak i nie przewidziane, zaskakujące, np. konflikt dzieci przed lekcją, który utrudnia jej spokojne prowadzenie. Powierzeni naszej trosce katechizowani nie są wychowywani tylko w jakimś jednym lub kilku określonych momentach jednostki katechetycznej, ale przez cały czas jej trwania! Należy powiedzieć

---

³¹ Por. J. Stala, *Die Erzieherischen Umfeldler und Ihre Rolle im Rahmen der Erziehungsaufgaben*, *Studia Teologiczno-Historyczno Śląska Opolskiego* 27 (2007), s. 375-383; J. Stala, *Familie und Schule: Zwei Erziehungsumfelder und Ihre Rolle im Rahmen der Erziehung*, *Roczniki Teologiczne* 55 (2008), z. 8, s. 101-112.

³² Por. A. Zellma, *Planowanie dydaktyczne w szkolnym nauczaniu religii*, w: *Dydaktyka katechezy*, cz. II, J. Stala (red.), Tarnów 2004, s. 15-85; J. Szpet, *Cel i zadania katechezy*, w: *Dydaktyka katechezy*, cz. I, J. Stala (red.), Tarnów 2004, s. 35-87.

³³ Por. *Dni katechetyczne, wskazania i uwagi*, dz. cyt., s. 1.

jeszcze więcej! Proces wychowawczy wykracza poza jednostkę katechetyczną, a nawet poza szkołę, czy parafię. Katechizowani bowiem obserwują swoich katechetów w różnych, codziennych sytuacjach: w kościele, na ulicy, na wycieczce, w sklepie, w autobusie..., a nawet w najmniej oczekiwanych miejscach i sytuacjach. Z tego jednoznacznie wynika, iż w każdej takiej sytuacji katecheta także wychowuje! Stąd ogromne znaczenie dawanego przez katechetę dobrego przykładu, świadectwa udzielanego nie tylko poprzez naukę, ale codziennym życiem (por. DWCH 8). Podobnie jest i w drugą stronę, czyli katecheci przypatrując się swoim wychowankom w wielu różnych sytuacjach i miejscach winni poddawać to refleksji i wyciągnąć wnioski pedagogiczne. Dlatego proces wychowawczy w sensie wspierania i umacniania wychowanka nigdy i nigdzie nie ustaje!³⁴

Wracając do sytuacji w klasie, u początków dobrych działań wychowawczych katechety podczas jednostki katechetycznej winno najpierw nastąpić stworzenie klimatu wzajemnego zaufania, wolności, miłości i odpowiedzialności. Jeśli katecheta jako wychowawca jest w stanie wspólnie z katechizowanymi zainicjować podczas jednostki metodycznej opisaną wyżej atmosferę to tym samym umacnia wzajemne więzi z wychowankami, poczucie ich wartości i bezpieczeństwo. Personalistyczne wychowanie w katechezie bazuje na atmosferze miłości, życzliwości, sprawiedliwości i odpowiedzialności.³⁵ Przy czym niezbędne jest nie tylko nawiązywanie kontaktu z całą grupą katechetyczną, ale możliwie indywidualne traktowanie wychowanka, co w praktyce oznacza, iż działania wychowawcze katechety winno być dostosowane do charakteru, osobowości i zdolności każdego katechizowanego. Niezbędne jest realistyczne spojrzenie na wychowanka i jego pozytywne motywowanie tak, aby jasno zobaczyć jego mocne i słabe strony. Uczniowie potrzebują także współtowarzyszenia katechety w odkrywaniu, demaskowaniu i likwidowaniu różnych zagrożeń. Młodzież może nie zdawać sobie sprawy z ich istnienia, ale mądry katecheta nie poprzez jednoznaczne nakazywanie czy moralizowanie, lecz przez rozmowy, tłumaczenie, dyskusje, wyjaśnianie, dialog³⁶, pomaga uczniowi w stawaniu bezpośrednio wobec trudności i zagrożeń.³⁷ Dobry katecheta wspierający proces wychowania katechizowanego pomaga mu w rozumieniu samego siebie, kształtowaniu jego realistycznego myślenia, wychowaniu emocjonalnym, zachęca do systematycznej pracy nad sobą, doskonalenia umiejętności wyboru, wartości, ideałów, autorytetów.³⁸

³⁴ Por. A. Potocki, *Wychowanie religijne w polskich przemianach*, Warszawa 2007, s. 199-232.

³⁵ Por. J. Bagrowicz, *Katecheza jako wychowanie*, Horyzonty Wiary 7 (1996) 3, s. 44-47.

³⁶ Szerzej por. Z. Śnieżyński, *Zarys dydaktyki dialogu*, Kraków 1998; *Dialog w katechezie*, S. Kulpaczyński (red.), Lublin 1998.

³⁷ Szerzej por. J. Mastalski, *Samotność globalnego nastolatka*, Kraków 2007.

³⁸ Por. *Wołanie o mistrza. Z ks. Januszem Tarnowskim rozmawiają Elżbieta Osewska i Tomasz Ochowski*, w: *Dzieci Soboru zadają pytania*, Z. Nosowski (red.), Warszawa 1996, s. 213-230; E. Osewska, *W poszukiwaniu modeli wychowania młodzieży ku wartościom*, w:

W tym kontekście szansą na obserwacje zachowań ucznia i formowanie jego postaw jest stosowanie w katechezie metod angażujących uczniów i przyczyniających się do ich wszechstronnej aktywizacji intelektualnej, recepcyjnej, emocjonalnej, sensomotorycznej.³⁹ Przy czym należy zawsze pamiętać o dostosowaniu metody do celu, treści, możliwości katechety i katechizowanego oraz dostępnej bazy dydaktycznej. Nie wolno także stosować zbyt często jednej metody, gdyż wywołuje to w uczniach odczucie zniechęcenia i apatii.⁴⁰ W przypadku młodszych dzieci można położyć większy nacisk na metody przeżyciowe umożliwiające większe zaangażowanie wyrabiające umiejętność współpracy w grupie, rozwijające odpowiedzialność, umiejętność podejmowania decyzji i ocenę zachowań. Ma to szczególne znaczenie w procesie wychowania moralno-społecznego, gdyż nie wystarczy samo pouczanie dziecka, ale potrzebne jest konkretne uczestniczenie w fikcyjnej sytuacji, które skłania do podejmowania decyzji, działania i oceny⁴¹ W przypadku młodzieży można położyć większy nacisk zwłaszcza na metody poszukujące, w tym różne odmiany i techniki dyskusji (np. burza mózgów, dyskusja okrągłego stołu, dyskusja punktowana, dyskusja konferencyjna, dyskusja wielokrotna, dyskusja panelowa, akwarium, pro i contra, sześć myślących kapeluszy, antytemat, puste krzesło, metoda trybunału sądowego), metody problemowe, samodzielne i grupowe rozwiązywanie problemów za pomocą drzewa decyzyjnego, karty kołowej, puzzli logicznych, okienka informacyjnego, metaplanu, sondażu, „procedury U” lub metody sytuacyjnej.⁴²

Katechizować dzisiaj. Problemy i wyzwania, J. Stala (red.), Kielce 2004, s. 193-209; J. Kostorz, *Katecheta w szkole podstawowej*, w: *Wychowanie dzieci w młodszy wieku szkolnym*, cz. II: *Wychowanie religijne i katecheza*, J. Stala (red.), Tarnów 2006, s. 261-293.

³⁹ Szerzej por. *Metody aktywizujące w katechezie*, cz. I, Z. Barciński, J. Wójcik (red.), Lublin 1998; *Metody aktywizujące w katechezie*, cz. II, Z. Barciński, Z. P. Maciejewski, N. Nizio, J. Wójcik (red.), Lublin 1999; *Metody aktywizujące w katechezie*, cz. III, Z. Barciński, Z. P. Maciejewski, B. Sarba, A. Szajda, J. Wójcik (red.), Lublin 2000; *Metody aktywizujące w katechezie*, cz. IV, Z. Barciński, Z. P. Maciejewski, N. Nizio, J. Wójcik (red.), Lublin 2001; *Aktywizowanie katechizowanych*, S. Kulpaczyński (red.), Lublin 1997; E. Brudnik, A. Moszyńska, B. Owczarska, *Ja i mój uczeń pracujemy aktywnie. Przewodnik po metodach aktywizujących*, Kielce 2000.

⁴⁰ Por. J. Szpet, *Dydaktyka katechezy*, Poznań 1999, s. 176-183.

⁴¹ Por. R. Chałupniak, *Metodyka katechezy przedszkolnej*, w: *Wychowanie dzieci w wieku przedszkolnym*, E. Osewska, J. Stala (red.), Tarnów 2005, s. 317-350; E. Osewska, *Znaczenie zabawy w rozwoju, wychowaniu i katechezie dzieci w wieku przedszkolnym*, w: *Wychowanie dzieci w wieku przedszkolnym*, E. Osewska, J. Stala (red.), Tarnów 2005, s. 351-374; E. Osewska, *Metody stosowane w katechezie dzieci w młodszy wieku szkolnym*, w: *Wychowanie dzieci w młodszy wieku szkolnym*, cz. II: *Wychowanie religijne i katecheza*, J. Stala (red.), Tarnów 2006, s. 225-259.

⁴² Por. E. Osewska, *Wybrane metody dydaktyczne stosowane w katechezie młodzieży klas gimnazjalnych*, w: *Wychowanie młodzieży w średnim wieku szkolnym*, cz. II: *Wychowanie religijne i katecheza*, J. Stala (red.), Tarnów 2007, s. 303-327; P. Mąkosa, *Wybrane postulaty metodyczne pod adresem katechezy młodzieży*, w: *Troska Kościoła o współczesną polską młodzież. Zarys problematyki*, A. Offmański (red.), Szczecin 2008, s. 267-280; J. Stala, *Trwały proces dojrzewania chrześcijańskiego. Jana Pawła II aspekty katechezy*

W katechezie nie można również pominąć metod biblijnych, liturgicznych i ewangelizacyjnych. Metody biblijne w dużym stopniu przyczynią się do umacniania wiary katechizowanych, ponieważ wiara rodzi się i ożywia dzięki słuchaniu słowa Bożego, dzieleniu się tym słowem i przeniesieniu go do codziennego życia. Na uwagę zasługują zwłaszcza metody związane z analizą tekstów biblijnych (np. uroczyste czytanie tekstu, czytanie tekstu z podziałem na role, dzielenie tekstu, schematyczne przedstawienie scen biblijnych, katalog pytań, analiza tekstu pod kątem działania bohaterów), metody pracy z odkrytym orędziem zbawczym (np. opowiadanie biblijne, ewangeliczna rewizja życia, krótkie formuły wiary, studium biograficzne, bibliodrama, medytacja biblijna, słowo życia). Stosując metody biblijne uważny katecheta szybko zorientuje się, czy katechizowani korzystają z Pisma Świętego, mają swoje ulubione fragmenty, potrafią odnaleźć w Piśmie Świętym dany odpowiedni tekst, opowiadać historie biblijnego.⁴³

Metody liturgiczne umożliwiają uczniowi nawiązanie kontaktu z Jezusem Chrystusem, kształtują ducha wspólnoty, modlitwy i ofiary. Jednak wymagają odpowiedniego przygotowania katechizowanych, wyciszenia grupy, stworzenia atmosfery modlitewnej, skupienia, otwarcia na obecność Boga. Trzeba także pamiętać, że wiele działań liturgicznych przeniesionych do katechezy, to nie są wyłącznie metody, ale elementy liturgiczne zawierające znacznie głębsze treści, np. podczas medytacji nie ćwiczymy umiejętności refleksji, medytacji, ale wchodzimy w kontakt z Bogiem. Do najbardziej znanych metod liturgicznych można zaliczyć: wspólną modlitwę (warto pamiętać o jej zróżnicowaniu), medytację, adorację krzyża, nabożeństwa paraliturgiczne, nawiedzenie kościoła, pielgrzymki.⁴⁴

Natomiast metody ewangelizacyjne pomagają katechizowanym wyjść ze swojego środowiska do innych, uczą działań apostołskich i misyjnych, prowadzą do odpowiedzialności i gorliwości apostołskiej. Warto proponować katechizowanym np. wywiady z zaangażowanymi katolikami, pisanie sms-u, listu, maila zachęcającego do konkretnych praktyk religijnych, tworzenie projektów na temat przekonań i postaw chrześcijańskich, działania misyjne związane z adopcją duchową, a zwłaszcza nawiązujące do samowychowania, np. co możesz zrobić, aby inni patrząc na ciebie rozpoznawali ucznia Chrystusa? Należy jednak wystrzegać się sztuczności i naiwności, a doceniać spontaniczność i zaangażowanie uczniów.⁴⁵

---

młodzieży, w: *Troska Kościoła o współczesną polską młodzież. Zarys problematyki*, A. Offmański (red.), Szczecin 2008, s. 127-139.

⁴³ Por. E. Osewska, *Pluralizm metod stosowanych w katechezie*, w: *Dydaktyka katechezy*, cz. II, J. Stala (red.), Tarnów 2004, s. 245-262; Z. Marek, *Biblia w katechetycznej postudze Słowa*, Kraków 1998, s. 137-211; P. Duksa, *Metody katechetyczne*, Olsztyn 1998, s. 53-66; M. Korgul, *Dydaktyka na lekcjach religii*, Wrocław 1998, s. 167-196.

⁴⁴ Por. B. Twardzicki, *Katechetyka formalna w służbie wiary*, Przemyśl 2001, s. 219-229; E. Osewska, *Pluralizm metod stosowanych w katechezie*, w: *Dydaktyka katechezy*, cz. II, J. Stala (red.), Tarnów 2004, s. 262-266.

⁴⁵ Por. M. Majewski, *Tożsamość katechezy integralnej*, Kraków 1995, s. 149-155; J. Kochel, *Katecheza ewangelizacyjna w nauczaniu pastoralnym Carlo Maria kard. Marti-*

Fundamentem pracy wychowawczej jest miłość, realizm i stała współpraca katechety z katechizowanym. Katecheta, który kocha swoich wychowanków i troszczy się o nich jednocześnie stawia im konsekwentnie, jasno, czytelnie konkretne wymagania, zawsze, w każdym miejscu i w każdej sytuacji. Mądry wychowawca wskazuje drogę, pomaga, wzywa wychowanka do pokonywania samego siebie i pobudza do osobowego działania (por. DWCH 8). Tak współpracuje z wychowankiem, aby proces jego wychowania nigdy nie ustał, a kiedy zabraknie wychowawcy, sam wychowanek dbał nadal o swoje wychowanie.⁴⁶ W ten sposób mobilizowanie, inicjowanie i tworzenie sytuacji skłaniających wychowanka do poszukiwania rozwiązań prowadzi od wychowania do samowychowania.⁴⁷ Dlatego katecheta jako dobry wychowawca na wzór swojego mistrza, Jezusa Chrystusa, winien z miłością i mądrością podejmować proces wychowania stosując wszelkie dostępne metody i środki, by sztuka wychowania odpowiadała wezwaniom współczesnego świata.⁴⁸

PODSUMOWANIE

Zaprezentowane działania wychowawcze oparte na wezwaniach zawartych w dokumentach Kościoła i poszukiwaniach współczesnych katechetów podkreślają wychowawcze znaczenie katechezy i współtowarzyszącą rolę katechety jako wychowawcy wszystkich katechizowanych. Katecheci jako chrześcijańscy wychowawcy na wzór Mistrza z Nazaretu winni bez lęku, aktywnie uczestniczyć w tworzeniu i realizacji programu wychowawczego szkoły, nie ograniczając procesu wychowania do samej jednostki katechetycznej. W założeniach reformy edukacji wychowanie w polskiej szkole jest prezentowane jako mądre towarzyszenie uczniowi oraz pomoc w ukierunkowywaniu go na samowychowanie. Wielokrotnie podkreśla się również integralny rozwój wychowanka, uwzględniający wszystkie sfery jego osobowości: fizyczną, intelektualną, wolitywną i duchową. W tym kontekście działania wychowawcze w katechezie⁴⁹ w znaczący sposób ubogacają wychowanie w polskiej szkole.

---

niego, Opole 1999, s. 177-218; M. Kudełka, „System parafialnych komórek ewangelizacyjnych” jako nowa propozycja dla duszpasterstwa, Katowice 2008, s. 58-98.

⁴⁶ Szerzej por. H. Słotwińska, *Kształtowanie postaw religijnych na katechezie*, Lublin 2004.

⁴⁷ Szerzej por. *W poszukiwaniu sensu wychowania*, D. Ciszek, M. Urbańska (red.), Tarnów 2006; *W trosce o integralne wychowanie*, M. Nowak, T. Ożóg, A. Rynio (red.), Lublin 2003; *Uczeń i nauczyciel w wyścigu do wiedzy – wybrane aspekty nauczania i uczenia się*, K. Franczak, S. Chrobak (red.), Warszawa 2006.

⁴⁸ Np. studenci warszawscy, ale i w wielu innych miastach, w dniu śmierci Jana Pawła II poprzez sms zorganizowali marsze i czuwania.

⁴⁹ Działania wychowawcze w katechezie a nie „działania wychowujące w katechezie” – bo wychowuje osoba a nie działania – jak to zostało zasugerowane we wspomnianych już wskazaniach dotyczących tegorocznych tzw. „Dni katechetycznych” Por. *Dni katechetyczne, wskazania i uwagi*, dz. cyt., s. 1.

ERZIEHERISCHES HANDELN IM RAHMEN DER KATECHESE**Zusammenfassung**

Die Katechese stand schon immer in enger Verbindung mit der Erziehung, ihre erzieherische Funktion unterstrichen die katechetischen Dokumente der Kirche gleichermaßen wie die Veröffentlichungen von Katecheten. In Übereinstimmung mit ihnen haben sich die Katecheten als christliche Erzieher aktiv an der Schaffung und Realisierung eines schulischen Erziehungsprogramms zu beteiligen, das ihr erzieherisches Handeln nicht nur auf ihr Selbstverständnis als Katecheten eingrenzt.

Aus diesem Grund werden in dem vorliegenden Artikel: „Erzieherisches Handeln im Rahmen der Katechese“ die folgenden Fragestellungen aufgeworfen: Die Rolle und Bedeutung des Katecheten als Erzieher; Bereiche, Inhalte und Umfeld der Erziehung sowie Erziehung und Selbstverständnis des Katecheten. Da jegliches erzieherisches Handeln unmittelbar mit der Person des Erziehers und des Zöglings verknüpft ist, besteht zunächst die Notwendigkeit, sich auf den Katecheten als diejenige Person zu beziehen, die gleichzeitig dazu berechtigt aber auch verpflichtet ist, erzieherisches Handeln aufzunehmen.